CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

08

आत्मबोधप्रकरणम्

Script:- N. Nagari.   Meterial: P.

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आत्मबोधप्रकरणं प्रारंभः।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

[illegible]

३

सू॥ [illegible]॥

टी॥ ॐ [illegible]॥

[illegible]॥१॥

[illegible]॥२॥

[illegible]॥३॥

[illegible]॥४॥

॥सू॥ जग [illegible]

[illegible]॥ ॥तयोत्ति

[illegible]

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वीतरागाणां॰ इत्यादि आचार्यवरत्वविरागिणां॰ शुकशुकादीनां॰ सं॰ सानन्द॰ छि
तेऽनेकतत्त्वज्ञानां॰ यथोक्तसाधनसं॰ व॰ नानात्मा विज्ञानिनां॰ आय
ध्यात्मबोधो विधीयते विषयः संनो वदिरमते। वनितायामतद्वेतर्ह ॥ तन्नु
तपोऽम॰ तकर्मयोगानेकसाधने सहजकर्म॰ बोधस्यैवक्षायानेनमो
क्षसाधनत्व॰ कृतकृत्याज्ञातपोमन्त्रकर्मयोगादिसाधनानिवन॰ वन्या
ज्ञानध्यानाभ्यासोक्त॰ ज्ञायते॰ तिद्धान॰ तुच्छजन्मभानादेव ज्ञानं॰ निःश्रे

॥ तद्योक्तिः स्वीतावचनात्॰ रा॰ तानां॰ वीतरागिणां॰ शुकशुकादीनां भवे
द्यो ध्यात्मबोधो विधीयते ॥ न ॥ बोधोऽन्यसाधनेनतो निःसाक्षात्स्ये
कसाधनं॰ पाकस्य वह्निवज्ज्ञानं॰ विनामोक्षोन सिध्यति ॥ ७ ॥

ज॰ नारायिणाद्युक्तं॰ स्वासा अत्र ज्ञानतिलेवयति ज्ञातो ज्ञानसाधनेतस्मो
ज्ञानस्य प्रत्यासन्नाद्युक्तं॰ तदेवदृष्टं॰ तेनाविदृष्टं यति। पाकस्येति
च्छानोक्तेपवनवह्निः पाकः॰ काष्ठकनतां॰ ओदिसाधनेष्वसहस्वविव
क्षं॰ विनात॰ नसिध्यति तद्वत् सर्वसाधनेषु सहस्वविज्ञानं॰ विनामो
क्षोनसिध्यतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कर्मणां चित्तशुद्धिहेतुत्वात् कर्मैव किं विद्याज्ञानं नाशयिष्यतीत्याशङ्क्याह नेत्याह। कर्माज्ञानयोरविरोधात्तत्कार्यं कर्मैव नितरां न ह॥ अविरोधितेति। कर्मणः अविद्याविरोधित्वात्तादृशज्ञानं तु न कर्मणा नश्यति। तस्मात् अन्वितं च कार्यमज्ञेयथा दिकं नाशयति। तेजोऽन्धकारमिव विद्या तु प्रकाशरूपत्वात् तमस्तेजः इव। कर्मैव अविद्यां नाशयति। समर्थितार्थः॥३॥ ज्ञानं व्यतिरेकेण आत्मनः परिच्छिन्नं केवलत्वात्तेकरणं कस्य केवलात्मनि तत्स्याम्। अवच्छिन्नेति। अवच्छि

अविरोधितया कर्म नाविद्यां विनिवर्तयेत्। विद्याविद्यां निहन्त्येव तेजस्तिमिरसंघवत्॥३॥ अवच्छिन्न इवाज्ञानात् तन्नाशे सति केवलः। स्वयं प्रकाशते आत्मा मेघापायेंऽशुमानिव॥४॥

इवाज्ञानात् नाशे सति केवलः॥ परिपूर्णस्याद्वितीयस्यात्मनोऽज्ञानप्रतिबन्धात् तोऽवच्छिन्नस्यात्मनः परिच्छिन्नत्वम् अविवेककृतमेव न तु तत्त्वदृष्ट्या। विवेकात्तस्याज्ञाननाशे सति आत्मा केवलः स्वप्रकाशते मेघापायेंऽशुमानिवेत्यर्थः। ॥४॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ननु आत्मनोऽद्वैतसिध्यर्थं ब्रह्माकारवृत्तिज्ञानेन द्वैतसिध्यर्थं तत्त्वाद्वा। अज्ञाननिवृत्तिश्च
ज्ञानकार्यं चेत्तेन रूपत्वादित्तिः स्वरूपं नीरूपत्वं स्वतन्त्रत्वोक्तव्या जगति मालिन्यं
जीवं चित्कालात्मा सारं ज्ञानं मानि द्वानात्मा रूपं ज्ञानादि रूपत्वं अ
त्वं निःशेषतो नाशयित्वा स्वयं अविनश्यन्ति ज्ञानकार्यत्वादेतदुप
त्यति किं चित्ज्ञानं मात्मा तत्त्वं सत्वात् आत्मनो वै जीववत्ततदानीं अ
द्वयं च आत्मा प्रकाशते यथा कतकरजो स्वविलं जलं निर्मलं
अज्ञानसङ्घं जीवं ज्ञानात्मा स्वाविनिर्मलं। कृत्वा ज्ञानं स्वयं
नश्यत्युक्तं तं कतकरजोवत्॥७॥ संसारः स्वप्नतुल्यो हि
रागद्वेषादिसंकुलः स्वकाले सत्यवद्भाति प्रबोधे सत्यसत्वं भवेत्॥८॥
कृत्वा स्वयं विनश्यति तद्वदित्यर्थः॥७॥ ननु अपवर्गे तत्तया अनु
कूटमानस्य संसारस्य कथं असत्त्वं तासत्वं प्रत्याविनोयादि
त्युक्तमानस्य संसारस्य कथं असत्वं स्यादित्याशङ्क्य दृष्टान्तेन साधयति॥ संसार
तारा कार्यं दृष्टान्तेनास्य विघातात्त्वं साधयति॥ संसार
इति रागद्वेषादिसंकुलत्वात् मानः संसारः स्वकाले स्वप्नकाले

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ात्तु तावत्तावत्स्थिते सति तावन्निरूपणात्तु तोऽविसंसारः स्वप्न इव सत्याति
प्रबोधे सति वेदान्तवाक्यश्रवणात्तु आत्मज्ञानोत्पत्तौ असत्यो भवति स्व
प्नात्तत्स्वप्नं तथा स्वप्नकाले विस्फुरणे विद्यावं निद्रानुभूयते तावन्मिथ्यात्
२ तोऽविसंततइव सत्याति प्रबोधे सति निद्रानाशे मिथ्यात्वं तितद्वदिति टीः॥६॥

तावत्सत्यं जगद्भाति शुक्तिकारजतं यथा॥
यावन्न ज्ञायते ब्रह्म सर्वाधिष्ठानमद्वयम्॥७॥

जगन्मिथ्यात्वे दृष्टान्तं तावन्नेत्यादि तावदिति। यथा या
वच्छुक्तिरूपत्वविशेषस्वादिविशेषज्ञानं नोत्पद्यते तावद्रजतज्ञानं
सत्यत्वेनानुभूयते। यथा सर्वाधिष्ठानभूतं सच्चिदानन्दं अद्वयं ब्र
ह्म यावन्न ज्ञायते स्वस्वरूपतया साक्षात्कारानुभूयते तावज्जगत्प्र
कारेणापञ्चातः संसारस्य सत्यत्वं तत्त्वतः तत्त्वाद्रूपतत्त्व
टीः॥७॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सर्वं दृश्यजातं स्वप्नवत् आत्मविद्याज्ञानपरिकल्पितमिति प्रतिपादयति ॥
सद्बुद्धितिरस्त्वज्ञानानां रागद्वेषनिमित्तो विपर्ययो क्लप्तस्य आत्मनि सर्वकामरूपः देव
तिर्यक्स्थावरजंगमादयो विविधाविकाररूपः सर्वोपादानभूतेषु शरीरेषु
ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तेषु कल्पितापत्तनत्व आत्मनि नास्त्येव ॥५॥ ज्ञ
धर्मासाराद्ब्रह्मान्तेन ह्यतिता ॥ रूवीसेरा: अनः प्रवृत्ति सर्वेन्द्रियप्रवर्तकः ॥

सद्भावत्वान्नानुस्यूते नित्ये विपर्ययेण कल्पिताः कारूपो विविधाः स्व
विः स्वात्मके स्वदृश्यादिवत् ॥५॥ यथाकारो रूपीके रोगनगोपानि
गतो विन्दुः तत्तेदान्तिनं वक्षातितं कारादेक वत्स्वेतु ॥ ॥६॥

नित्यात्मको वा विन्दुः सर्वगतः परमेश्वरः स्वाज्ञानपरिकल्पितात्मनानो वाप्य
वर्तिनिः बितः स्वनुस्वरूपमात्मनो वितत्त्वदान्तानेवक्षातितं नारोस्यतिब्रह्मात्मेश्वरा
ज्ञानेन तेषां आयोपरिकल्पितदेहात्मभावाभिनां नारोस्यति केवलोतत्वेतु ॥
पके वत्सवत्तायथाश्मा कारोपवेह अन्तरूपायितदेनन्नानेवक्षातितुवाधि
वितपातूपक्ष पवक्षातितद्बुद्धिता धर्मः ॥६॥ ५ ७

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ननु सर्वदेशेषु तत्र भ्रान्त्यादिसिद्धिर्विषयस्य कथं चित्तस्य कृतं ज्ञायते तदाह ।।
नानोपाधीन्स्वीकृत्य नानोपाधिवशादेव आत्मनि कल्पिताभासरूपा द्वयः आत्मा वित्ताः
४ मायया निकल्पिताः ननु स्वतः ।। यथा स्वत्वाव भाग्यं फलं स्वदत्तिकृ ... ना
नकृपीतादिदर्शोपेतस्वतन्त्र दुपं तव तावत् स्वरूपोपाधिविदितार्थः ।। तौ ।। स्वी
आत्मनः अविद्याकल्पितोपाधिवशादावशीकृतमतिपं तत्तु तान्निव
तोकं द्विधा वित्तमात्रैकैक अर्थं तत्त्वाविद्यमात्रस्वां तां विज्ञातेषु
योमनं वशीकृतानां एवं वशीकृते ततः स्थूलसूक्ष्मकारणादिभ्रान्त्यात्मतः
नानोपाधिवशादेव कल्पिताभासरूपिणः । आत्मज्ञानेनोपेतास्ते येन सर्वमिदं ततम् ।।१०
वशीकृतमज्ञानं तस्य ज्ञानं च स्वरूपं ततः ।।५
शतीनां सर्वदुःखानां नाशोत्तीर्णापतनं ज्ञायते ।।१०।।

स्वं तत्त्वोपलब्धमज्ञानातत्त्वं स्वं तत्त्वं सज्ञातमतियावत्स्वप्नावस्थासु भ्रान्तिः
स्वं चितं चवितं स्थूलसूक्ष्मशरीरं स्वदुःखशान्तौ गमनानामायतनं तौ गतस्था
नं वृत्त्यागमाभ्रान्तानुबन्धतत्वार्थः ।। १० नामायतनं ब्रह्मात्मानं ज्ञेयः

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्थूलोपाधिमाह। पं॰ पञ्चीकृतेति। पं॰ पञ्चीकृतानां भूतानां संभवो यस्य अन्नाद्यानां स्थूलानामादायो
वृत्तयः स्थूलः॥ कर्मेन्द्रियकर्मणि॥ क्रियते देहेन। क्रियाणां तद्द्वारा॥ भोगः सुखदुःखसाक्षा
त्कारात्मकः कर्मणा वृत्तिरूपाते बुद्धिः निरस्य आत्मनः॥ तः कर्मणां वृत्तिः पतैः
रूपं॰ पञ्चकर्म पं॰ वीकृतस्तदुत्तमस्तेन तदुत्पन्नं जातं॰ सूक्ष्मांगं॰ लिंगशरीरं॰ सू
क्ष्मः सप्तो भोगसाधनं भवतीत्यर्थः॥ (१२) ॥ तृतीयं॰ कारणोपाधिमाहस्य

पञ्चप्राणमनोबुद्धिदशेन्द्रियसमन्वितं॥ अपं॰ चीकृतभूतोत्थं॰ सूक्ष्मांगं॰ भो
गसाधनं॥ (१२)॥ अनाद्यविद्यानिर्वाच्या कारणोपाधिरुच्यते॥ उपाधित्रि
तयादन्यमात्मानमवधारयेत्॥ १३॥

सदसद्भ्यामनिर्वचनीया अविद्या अनादिकृता कारणोपाधिरुच्यते स्थानकारि
दे सा भासित देहस्य स्थूलसूक्ष्मरूपं॰ द्वयोः कारणात् कृतत्वात् कारणोपाधिरुच्यते॥
उपाधित्रितयं स्थूलसूक्ष्मकारणाख्यम् उपाधित्रितयादन्यमतिरिक्तमात्म
नानमवधारयेत् ज्ञानीयादित्यर्थः॥ ॥१३॥ रा॰ नानाकार्यविज्ञानेन॥४॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDE

अन्नमयादिकोशेषु व्यापकतया तत्तन्मयतया स्थितस्य कुतो नित्यत्वं कूटस्थत्वं चेत्याशंक्या
ह॥ अन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्दमयाः पञ्चकोशाः आदिशब्दे
न श्वरानाविकारेष्वणात्तथयोरितोक्तमोसौअमनसः जनामत्वं देहस्य नित्यज्ञप्म
णा॰ ब्रह्मणात्मैतैर्योगेन संघातादात्म्येन स्वतः शुद्ध आत्मा तत्तन्मय इव स्थितश्च
५ नतु तत्त्वतस्तेन संजनाविवेकिस्य वा येनाभावेन जो॰ नत्त्वमयइत्यादिना स्फटिक
स्फटिकनिर्दरार्धर्मो वा धिरूढ्य ब्रह्मास्वरूपतानतत्त्वरूपायथा निर्मलस्फटि
को नीलपीतवस्त्रादियोगेन तत्तन्मय इव तात्त्विकस्वरूपतो नास्ति तेन संजानातद्दृष्टान्तः॥१४

पंचकोशादियोगेन तत्तन्मय इव स्थितः। शुद्धात्मा नीलवस्त्रादियो
गेन स्फटिको यथा॥१४॥ वपुस्तुषादिभिः कोशैर्युक्तं युक्त्यवघा
ततः। आत्मानमंतरं शुद्धं विविच्यात्तंडुलं यथा॥१५॥

प्रसंगादात्मस्वरूपज्ञानाय विवेचनप्रकारमाह॥ वपुरिति॥ पंचकोशैस्सावया
तानिमघातादात्मनः संलिप्तं वपुः स्थूलशरीरादिकं ज्ञातः तद्वत् कुश
व स्थितं स्वतः शुद्धम् आत्मानं तरं आत्मानं तण्डुलमिवेति तं तण्डुलमेव तुषावरणा
ततः भ्रमनामावकनानात् विविच्याद्विवेकेन आनीयात् अयं स्थूलदेहो नात्मा
तत्कार्यत्वात् घटादिवत् दृश्यत्वात् देहोपितथैव नात्मा देहत्वात् स्थूलदेहवदिति

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नुमानन्तु तेनाः कोरोतनः तिं न मात्पनं विविक्तान्तु ज्ञानीयादित्यर्थः ॥३१॥
यद्यात्मा सर्वगतः तर्हि सर्वत्र सर्वैर्निःस्पृश्यत इत्याशंक्याह ॥ दे के॰ द्वि॰ इति ॥ दे के॰ द्वियम
नो बुधिव कृतिःस्त्रौ स्मरा सर्वगत इति ज्ञात्वा सा का सर्वगतो पि सर्वव्यवस्था व्यवस्थितो पि
न सर्वत्र प्रकाराते सर्वत्र स्वयं प्रकाशमानो पि बुद्धेः प्रवर्तमानां कुडानां रज्जुन
दीनां विषयत्वेन प्रकाराते। किं तु वागादितिः स्वविधाया बुद्धावेवावत्सते ॥ यथाप्रति
वि॰ व॰ स्वरूपे ५ दर्पणादिष्वेव बहु भासते नान्यत्र तद्वदित्यर्थः ॥ ॥३२॥ दे के स्थितस्यापि
आत्मनः औदासीन्यं न्यायप्रदर्शनं तेनाह ॥ दे के॰ द्विय इति ॥ दे के॰ द्वियमनो ३
स का सर्वगतो पि आत्मा न सर्वत्रावतारते बुद्धावेवावतारते स्वरूपे ५ प्रतिवि॰
ब॰ वत् ॥३२॥ दे के॰ द्वियमनो ३ धिव कृतिःस्त्रो विलक्षणां तद्वृत्तिसाक्षिणां॰
वि॰ ज्ञातात्मानं राज्यवत्सदा ॥३४॥

साक्षि

धिव कृतिःस्त्रो कर्तृणां महीस्त्रो विलक्षणां तद्वृत्तीनां कृतयाऽस्थितं च च॰
आत्मानं वि॰ ज्ञात्वा ये ध्यानाज्ञा स्वनमनःस्थितो ५ तिं प्रवर्तमाने ५ स्वयं
साक्षितया तो परमं पदं यान्तीत्यर्थः ॥ ३४ ॥ रामानन्दाग्रजस्तोत्रमः

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ननु आत्मनः आत्मविकारित्वश्रवणम् । सर्वदा कार्यकारित्वेन दृश्यमानत्वादित्याह ॥ आत्मा
वेदयिता इ । इत्यादिना स्वविषयेण कार्येणैव सह । आत्मा कार्याणि वा आवि
वेकिना । गुणरूपः स्वात्मना देहादि तावता । दृश्यते न तु तत्त्वदृश्यात तत्त्वदृशा ।
तः ॥ यथाऽयस्कान्तेन वायुवशात् तृणादयः । ज्ञो विद्यावति वा तु । अविवेकि कैः
दृश्यते न तु स्व । इत्यात्मा वर्तितात्मा घातापीतत्वधीः ॥ ८ ॥ ननु देहे । इयमनो
बुध्ययोः आत्मवत् किं अर्थः । एतन्नात्मस्वरूपम् । तेन कार्यकारित्वमाह ॥ आत्मनैत ।

कार्यते । इयं च आत्मा कार्याणि का विवेकिना । दृश्यते तेनैव यावत्
यावद्बुद्धिव्यापारः ॥ ८ ॥ आत्मनैतन्न भासितं देहे ।
इयमनोधियः स्वकीयार्थेन वर्त । ते स्वयं तीतैः । यथाऽन्नः ॥ ९ ॥

आभाति नितरां ज्ञानस्वरूपस्यात्मनः । एतच्च न भासितं देहे । इयमनोबुध्या
दयः स्वकीयार्थेषु स्वविषयेषु वर्तन्ते । यथाऽन्नः स्वयं प्रकाशमानोऽसिता
स्वकार्यात्मना वर्त । ततः इतः एतन्न भासितमात्मनः वृद्धे । इत्यादयस्तु
ज्ञानरूपेण तत्र घ ॥ १० ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ननु दे॰ आतोस्मिन्वात्मा यो बुद्धौ भासमानो वस्त्वात्मत्वेनाभिव्यक्तो भाति
ह्यहमित्यादिज्ञानवृत्तिरनुभूयमानत्वात् स एवात्मा विज्ञानमयः स्यादिति तत्राह
देहे॰ द्रियइति। देहे॰ द्रियमनोबुद्ध्यादीनामनुगतः सर्वस्य साक्षी सर्वावभासकत्वात्
द्रियादिसंघाताद्भिन्नो घटादिवत् तस्मिन्नविद्ये निवृत्तिः सं॰ गतेषु सद्भानं
नुपपन्नमात्मनि ज्ञानं तस्याभीवाद्वविवेकतो भासमानं तादृशो निवृत्तो निरवय
वाद्याकारो वा तानीलतादि भासमानं तीतद्द्रष्टा ज्ञातः ते आत्मा यज्ञान्तत्व॰
ता आविदेहे॰ द्रियादीनामवेक्षकः ॥७॥ कर्तृत्वभोक्तृत्वादिकमात्मन्यनव

देहेन्द्रियगुणानुसंभृतमनोमध्येऽद्वितीयात्मनि भासमानं तावि
वेकेन गगनेनीलतादिवत्तु ॥७॥ आत्मस्वनाज्ञानसोपाधेः कर्तृ
त्वादीनिवात्मनिकल्पनं ते॰ बुधैः देवतान्नादियथा॰ तस्य ॥७॥

नतमनुष्यमानत्वात् दृग्दृश्यवीतमारा॰ स्वतद्विपतद्वैवभि घटेतत्ता स्वाज्ञानमिति।
मानसोपाधेः वोपाधेः मानसोपाधेः तस्यैव कर्तृत्वादयो धर्माः ते तज्ज्ञानवशादेव
आत्मनिकल्पनं तोयथा आ॰ तसः स्वलनादि॰ आ॰ बुद्धितिपरलितेरं॰ द्रष्टारमविवे
कतः कल्पनं तातद्वदात्मन्यपीत्यर्थः ॥७॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

रागेच्छादिद्वन्द्वसुखदुःखादीनां । आत्मधर्मत्वं निराकरोति । वैरोजितादयः । तान्निराकरो
ति । रागेच्छेति । रागेच्छासुखदुःखादि । प्रयत्नादिकं सर्वं बुद्धेरेव न त्वात्मनः क
थमिति चेत् । आह स्वप्नयोः बुद्धौ सत्यां रागादिः प्रवर्तते । सुषुप्तौ तस्याः बुद्धेः
२ नाशे नास्ति यस्मात् । तस्मात् प्रवर्तते तस्माद्बुद्धेरेव धर्मः । नात्मन इत्यर्थः ॥२३॥

रागेच्छासुखदुःखादि बुद्धौ सत्यां प्रवर्तते । सुषुप्तौ नास्ति तन्
नाशे तस्माद्बुद्धेस्तु नात्मनः ॥२३॥ प्रकाशोऽर्कस्य तोयस्य
शैत्यमग्नेर्यथोष्णता । स्वभावः सच्चिदानन्दनित्यनिर्मलतात्मनः ॥२४॥

तर्हि आत्मनः कीदृक्स्वभावत्वमित्याशंक्य । आत्मस्वभावं प्रदर्शयति । प्र
काश इति । प्रकाशः अर्कस्य स्वभावः । यथा तोयस्य शैत्यं । अग्नेरुष्णता ।
तथा आत्मनो सच्चिदानन्दनित्यनिर्मलता स्वभावः । स्वरूपमित्यर्थः ॥२४॥
यदि अविकारी आत्मा । तर्हि जानामीति प्रत्ययः कथं जायते इत्याशं
क्य ॥ आत्मन इति । प्रत्यगात्मनः सच्चिदंशः राहुवत् अंशः । आत्मस्वभा
वः । बुद्धेर्वृत्तिरिति द्वयं । अविवेकेन संयोज्य । अस्य संगस्य । आत्मनः केनापि
संयोगो नास्त्येव तथापि अज्ञानवशात् अनेन संयोगात् जानामीति प्रवर्तते

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यः। स्वात्मा तस्य स्यज्ञानवृत्तिः प्रवर्तते। केवलं प्रवर्तनमात्रं न तु किंचिद्विकारोऽस्ती
ति भावः ॥२४॥ एतदेव स्पष्टयति। आत्मन इति। आत्मनस्स्वतो वा देवविकार
नाशो बुद्धेः स्वतश्चिद्बोधस्तं केवलास्मात् जीवस्तास्मात् सर्वं ज्ञात्वा
सर्वं ज्ञात्वा तस्मात्तः स्वरूपावृत्त्यादिस्वरूपत्वात् ... चतुष्टयं जातं ज्ञात्वा
ज्ञा ज्ञात्वा अहं कर्ता द्रष्टेति मुह्यति। तत्त्ववतीति भावः ॥२५॥ तस्मा
दात्मा स्वयमेव स्वस्मिन्नविवेकेनाज्ञानात् जीवोऽपि विवेकेन ...
प्रतिपद्यात्। तथा रज्जुसर्पवत्तत्र जन्मादौ सर्पभ्रान्तिवत् कल्पितम्

आत्मनः सच्चिदंशश्च बुद्धेर्वृत्तिरिति द्वयम्। संयोज्य चाविवेकेन
जानामीति प्रवर्तते ॥२४॥ आत्मनो विक्रिया नास्ति बुद्धेर्बोधो न जा
त्विति। जीवः सर्वमलं ज्ञात्वा ज्ञाता द्रष्टेति मुह्यति ॥२५॥ रज्जुसर्पव
दात्मानं जीवं ज्ञात्वा भयं वहेत्। नाहं जीवः परात्मेति ज्ञातश्चेन्निर्
भयो भवेत् ॥२६॥

भयं वहेत्। एवमात्मा विस्वस्मिन् अज्ञानात् जीवत्वमात्मनोऽध्यस्य द्वितीयं
परिकल्पितं ज्ञात्वा दुःखसागरे निमग्नो भवति। यदा तदा सद्गुरुप्रसादेन वेदां
तार्थज्ञानमेतत् तत्त्वविवेकवान् स्वात्मानमसंगं नित्यं दर्शनेन
रज्जुवत्परात्मानं जीवेति परमात्मा ... ज्ञात्वा तत्र दुःखादिभ्यो

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ननु आत्मनं तस्मा जीवगतैर्बुद्धिमनोऽहंकारादिभिः कथं नावभास्यते। न ज्ञायते तत्राह।
आत्मावभासयत्येक इति। आत्मा एकः स्वयं बुद्धिमनोऽहंकारादीनवभासयति। दी
अवभास्यैः जडैः तैर्नावभास्यते। मन आदिभिः आत्मा नावभास्यते। यथा एकः प्र
दीपः घटादीन् सर्वान् अवभासयति तैर्घटादिभिर्नावभास्यते तद्वदित्यर्थः॥२८
आत्मा बुद्ध्यहंकारादिभिः नावभास्यते हेतुः तदाह। आत्मा ज्ञानस्वरूपः ज्ञानान्त
८ रेणान्वितत्वाभावात्। स्वात्मनः स्वबोधेच्छेति। आत्मनो बोधरूपत्वात्॥
स्वबोधे नित्ये सति तस्मात् आत्मनो बोधाय ज्ञानान्तरापेक्षा नास्त्येव आत्मनः स्वरूपत्वात्
यथा दीपस्य स्वप्रकाशने दीपान्तरापेक्षा नास्त्येव तद्वदित्यर्थः॥२९ जीवयदि

आत्मावभासयत्येको बुद्ध्यादीनीन्द्रियाण्यपि। दीपो घटादि
वत्स्वात्मा जडैस्तैर्नावभास्यते॥२८॥ स्वबोधे नान्यबोधेच्छा
बोधरूपतयात्मनः। न दीपस्यान्यदीपेच्छा यथा स्वात्मप्रकाशने॥२९॥

यदि बुद्ध्यादिभिः आत्मा ज्ञेयो न भवेत् तर्हि आत्मज्ञाने उपायान्तरं वक्तव्यं
उपायः कथमित्यत आह। निषिध्य इति। निषिध्य आदेशो नेति नेतीत्यादि
तं निजस्य वेदान्तवाक्यैः प्रत्यगात्मसर्वज्ञत्वमिदं दृश्यत्वात् अनात्मेति

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पि॰ नित्यविज्ञानात्मत्वेनज्ञाता नित्यस्वात्मत्वमसि। अस्य॰ बुद्ध्या ज्ञास्यसि॥ अयमा
त्मा ब्रह्म ज्ञान॰ ब्रह्मात्मनो भेदप्रतीतावसरा वा कौल कालाय या ब्रह्मात्मै
क्य ज्ञान॰ वि॰ ज्ञात्वा कृत्याकृत्या॥ अनेन प्रकारेण ज्ञातव्यमित्यर्थः॥ १७ ॥ य
मात्मस्वरूपज्ञाने ज्ञात॰ नित्यस्थानात्तावेक्षा॰ कतीतस्तार॰ कामात॰ नित्यमनात्मावेक्षा
त्मा ज्ञात्वा अस्य क्रमः॥ यथा नाम॰ सर्ववित्ताकोवित सर्व सर्वस्य भावेन त्वा
वेनस्य ज्ञान॰ नोतस्य मतेष्वन्नात्मा नित्यस्यैनात्मा ज्ञातव्या इत्यनारायेनास्या॥
आविश्य कः भिन्ना रात्री नेः॰ इत्यादि सर्व॰ हरण मात॰ आविश्य कः॰ आविश्य कल्पित॰
॥ नित्यन्निखिलोपाधि॰ नेति नेतीति वा अतः॥ विश्वादेः सा॰ भजारासो श्री वा तद्भवन्मा
त्मनो॥ १९ ॥ य

आविश्य कः॰ रात्री त्यादि हरण॰ बुद्ध्वा बुद्धि मा न॰
एतद्भिन्न कृत्य॰ वि॰ ज्ञात्वा कः॰ ब्रह्मेति निर्मलः॥ २० ॥

हरणत्वात् बुद्धि बुद्ध्वा ज्ञान॰ नस्व॰ । एतद्भिन्न कृत्य॰ देहः॰ इत्यादित्यो वित्त कृत्य॰ निर्म
ल॰ नित्योपाधिकः॰ नित्य॰ एकः॰ स्याद्विज्ञान॰ नात्मस्व ब्रह्मैवाहमस्मीति वि॰ ज्ञात्वा॥
ततः कृतकृत्यो भवेदित्यर्थः॥ २० ॥ ॥ सर्वोपाधिगतवेतन्या॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

१४७ कृतीत्यात्। आत्मानं अद्वयानंदं वाक्यार्थज्ञानेन। अपरोक्षतया
ज्ञात्वा। स्वानुभवावस्थं तेन आत्मनो वा आत्मनो मनन द्वारान आद्या देस्मान
त्वादिपञ्चवृत्तिः श्लोकैः॥ देशानन्त्यादिति॥ अ ठ दरपत्वादि स्वतत्त्वस्फुरत्तानी
नादरन्त्याद्वान्मो मनाकारवृत्तिद्वयोन्नसंतिः इन्द्रियादिवृत्तिसंगत्वान्मोराणादि
विषयत्तो गेहः संगः। अनुभवः नास्त्येव॥ ४०॥ मनसोऽन्ताद्वा तेरुःखादिसं
भ्रमनास्ती त्यास्त्वमनस्त्वादिति॥ मनः संसंध्यान्तावातु। अस्य गन्धेत्यस्य
असं कृत्वाद्द्वयोन्नसंतानकृत्य घटितं द्रियप्राणामनसा मनताव ः त वेत्सारं ख्या
स्तुतिः प्रमाणायतितत्स्तुतिः॥ अप्राणो ह्यमनाः शुभ्रो ह्यक्षरात्परतः परः॥
एतस्माज्जायते प्राणो मनः सर्वेन्द्रियाणि च। खं वायुर्ज्योतिरापः पृथिवी विश्वस्य
देशानन्त्यात्क्रमे कालात् नाकारमितः ण्यादयः। शब्दादिविषयैः संगो नोऽनिन्द्रियं
द्रियपटयानता॥ ४१॥ अमनस्त्वाद्दुःखरागद्वेषत्वादयः॥ अप्रा
णो ह्यमनाः शुभ्र इत्यादिश्रुतिशासनात्॥ ॥४७॥ ५

यानीत्यादि सप्तार्धश्लोकः॥ ४७५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

गुणोः प्रसादात्स्वतावसिद्धमर्थं व्याप्तिनयतीति निर्गुण इत्यादि निःक्रियः स्तोऽक्तेः। ५
निर्गुणइति आत्मकं निर्गुणः अनुपाधित्वात् वा निष्क्रियः कूटस्थत्वात् ५
निर्विकल्पः निर्मलत्वात् निरंजनः असंगत्वात् निर्विकारः षोडशकलात्म
कत्वं गदेहस्य नादेहत्वात् निराकारः निरवयवत्वात् नित्यमुक्तः संबन्धा
ताभावात् निर्मलः अविद्यातत्कार्यरहितत्वात् ॥३३॥ ननु देहे देहेन्द्रियादिविशि
ष्टं स्वरूपमज्ञानामित्तमेतत् कुसंगीरूपमितराः। का सा। अहमिति। अहं
आकाशवत् सर्वस्य बहिरन्तर्गतः सदा सर्वं वा अहमेवमद्वि
तीयत्वात् ॥ अच्युतः अच्युतेः सदा सर्वसमः विषमेषु विसमं क्वापि सिद्धः

निर्गुणो निष्क्रियो नित्यो निर्विकल्पो निरंजनः। निर्विकारो निराकारो नित्यमुक्तोऽस्मि निर्मलः ॥३३॥

अहमाकाशवत्सर्वं बहिरन्तर्गतोऽच्युतः। सदा सर्वसमः सिद्धो
निःसंगो निर्मलोऽचलः ॥३४॥ नित्यशुद्धविमुक्तैकमखंडानंदमद्वि
यं। सत्यं ज्ञानमनंतं यत्परं ब्रह्माहमेव तत् ॥३५॥ ५

तथा सिद्धः निःसंगः निर्लेपः निर्मलः मलरहितः अचलः स्थाणुस्वरूपज्ञाना
अत्वात् ॥३४॥ जनः स्वरूपं निरूपयति। नित्येति। नित्यशुद्धविमुक्तैकस्य
खंडस्य सं ज्ञानं च द्वितीयाभावात् अद्वितीयं सत्यं ज्ञानमनंतं ब्रह्मो

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तिरस्तमस्तत्त्वज्ञानानं॰ दात्मकत्वेनप्रतिपाद्यतेतत्त्वमनं॰ ब्रह्मैवाहमस्मीतिस्वरूपत्वं॰
कथितं॰ तदुदितमर्थः॥२भा॥पूर्वश्लोकोक्तमननं॰ विरस्मालाभ्यासं॰ स्यात् ९३ बाधः॰
स्वाध्ययतीताभ्या॥एवमितिनित्यं॰ तत्त्वं॰ कृत्वाएवअहंसारेण ब्रह्मैवाहमस्मीतिनैन॰
तद्योगाद्विरकालातत्स्वभावस्थनाकृतकृत्यविद्याविक्तविक्तेवानुनिःरोषतोनारायति
यद्यावर्त्तयन्मौनध्य॰ चिरकालसेवितं॰ स्यात्॥नोगाद्विःरोषतोनारायतितदुदितमर्थः॥२४
२० स्वतमादिरस्तत्त्वायत्प्रतिपाद्यतेतत्त्वमनं॰ ब्रह्मैवाहमस्मीतिस्वरूपत्वं॰ कथितं॰ ब्रह्मा
नुसं॰ धानेसाधननियमामास्थविविक्तइतिपदविविक्तदेशेऽहंकृतनस्यं॰ मे॰ पदेशोऽस्या
सीनः(अ)शोपविष्टःवीतरागःसर्वत्वगतातिलाभःविजितेन्द्रियःअतएवविजितानि
इन्द्रियाणियेनसः। आनन्दथीःस्यं॰ ब्रह्मात्मैवास्थितानिरस्यात्मकाबुधिर्यस्य
सः॥एवं॰ निरूपितनियमायकृतःसं॰ नुआनं॰ तमपवर्तितं॰ अमद्वयमोक्षं॰ तमात्मानं॰
स्वस्वरूपत्वेनतावद्ध्येत्॥ पश्यायेदितोऽर्थः॥ २२५

एवं॰ नित्यं॰ तत्त्वं॰ कृत्वाब्रह्मैवास्मीतिकार्यंनान्यद्रत्नविद्याविक्ते
वानुरोगाविवर्जनस्यायनं॰ अपविविक्तदेशासीनोवीतरागो
जितेन्द्रियःतावद्ध्येयमात्मानं॰ तमानन्दं॰ तमानन्दथीः॥२५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

टीका० घ० १० दे आवृत्तिक घर्मो स्वबत्ता व नास्य० ब्रवीतितारा० कावन्न आत्मानि बोधेन
स्तीत्या आप आत्मन्येव तिष्ठ अस्मिन्० टीका आत० स्थ धीः स्थ स्था० तः कथ्यताः सानु
स्थ धीधिया आत्मन्येव स्थाधिस्मयेत्र वित्ता व्याप्त कर्तव्या नारायण आधिया
नवार्तन कोटि आपनास्तीति विवेकितात दाध्युतीयात्ता वाद्गुपकः मात्मान० स
कक्षो स्नाक्ष रावतुता व ये त्रिषु ५२० पवनमार्गदर्शी भूतिः नामानुपवाति
दिक्ष० आक्रियाकः स्वर्व० विद्यायाव ब्युत्पत्तिज्ञानान० दस्वनु वपवावतिष्ठत इतन्या
स्यानुपवातादिक प्रतिआप० स्तोत्र क० स्पष्टार्थः ॥ वृत्तान मात्रादितिपर्यो
न० वर्तमान भूपलतानते ॥ क घर्मो सत्वता व नेतारा० कावन्न आत्मानि ते घोना स्तीता स्प

आत्मन्येवास्मिन्० टीका० ब्रवित्ता व्याधिया स्थ धीः ता व ये देस मात्मान०
निर्मला सारावस्था दा ॥ ५२ ॥ अनुपवातादिकर्म विकायपवन मार्गवित्तुवपित्र टी०
ति विदान० दस्वनुपतावतिष्ठते ॥ २ ॥ पत्रात् ज्ञानज्ञे यते दः ववनात्मानिवि
आते ॥ प्रविदान० देक नुपत्वा दकीपाते स्वप्न मेवततूप ॥ ५४० ॥ पनात्मायन मा०
स्तोत्र

ज्ञातृज्ञानज्ञेयते दः ओपवनात्मानिनवि आते पर्यः ॥ तेदः आविद्या कल्पितपरा ज्ञात्मान्ये
वावत्तातिनवस्तुतः ज्ञान० देस नुपवातु आत्मास्वप्न मेव दीपाते प्रकारान्तते ॥ ५४० ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

एवं च यद्वस्तु यत्स्वतः प्रत्यक्तं परित्यज्य आत्मरूपं एवमिति । आत्मानात्मनोः आत्मनः तत्त्वतः स्वरूपा
एवानुगताः तस्मिन्नात्मन्येव स्वानुगताः । यथा नित्यतयोः अप्यात्मन्यर्थे सर्वं वेदान्तेषु सिद्धिता
वगतिर्ज्ञाता स्वरूपावगतेरपरोक्षज्ञानं । आत्मज्ञानमेवं यत्र स्वरूपाविकारं सत्यज्ञानं
निःशेषतो नाशयति । तदाह अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः । ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ॥ ४५
ननु जीवपरमात्मनोः अज्ञानं तेन ज्ञानेन अविद्यापरिकल्पितं तावत् येन मसि नाशः रोप
ज्ञापयति स तत्त्वं परमात्मस्वरूपमेवाविद्यां वेदितव्यम् अज्ञानेनैव तत्र अज्ञानस्य कारी
८८ न अन्यथा करणस्य अज्ञानं च आनुपपत्त्या विद्या वित्तं तदुपदेशात् नाशितम् ॥ ४३५५

एवमात्मानात्मनोः यथा ज्ञानं विज्ञानं सततं कृतोऽपि दुर्बलं गतिर्ज्ञाता सर्वज्ञानं च
न च द्वैतं ॥ ४३ ॥ अज्ञानेनैव बोधेन वुद्ध्यसंतमसे तेऽपि तत आविद्ये वेदितव्य स्वय
मेवा० च आनित्य ॥ ४३५ आत्मानं सततं प्राप्नोत्यपराप्तवदविद्यया ॥ तेन
रोप्राप्तवत्प्राप्तिः स्वरूपेण ज्ञानेन ० यथा ॥ ४३५

ननु आत्मा सर्वदाप्राप्त एव स्वरूपत्वात् प्राप्तत्वं सर्वदा अप्राप्तोऽनन्तं वेदितव्यमिति
प्राप्यमानरूप आत्मा किं ति आत्मा सर्वत्र गुणाधिक्यान्न स्वरूपः सर्वदा प्राप्त एवाविद्या
वरणात् प्राप्तानुपपत्तिः । तं नाशे तदा वरणाविद्यानाशे वा प्राप्तमिव प्राप्तवदिव
तारोति । कण्ठचामीकरन्यायादित्यर्थः ॥ ५४३५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ननु जीवस्य परमात्मांशत्वमयुक्तं । जीवत्वविनाशात्तु स्वतन्त्रत्वस्यावश्यं
त्वात् इति चेत्तत्रास्याः स्याद्या विनाशाय धा ज्ञानं च ज्ञानेन स्यात् तेन स्याद्यो ह्युक्तोय
मितिचेन्न सा क्षया विभजितेति चैवत्वं तथा ब्रह्मा ततो जीवत्वमात्रोपाधिः तेन स्यात्सि
बिंबत्वं प्रतिबिंबत्वं जीवत्वमीश्वरत्वं तथा ब्रह्मा कल्पितं मतिरास्थापकल्पि
त विवेकदृष्टतात् तस्य तत्वविशेषे तु वेत्ति ज्ञातत्वं परा धीः इहैव ज्ञाते सा ति कल्पितत्वात्
जीवत्वं निवर्तते तस्मात् ब्रह्मैवाहमस्मीति ज्ञानी यादित्यर्थः ॥ ४४५

स्याद्यो ह्युक्त वक्ष्यं तथाकृता ब्रह्मा ततो जीवता जीवस्य तत्त्व विशेषे तु वे ५
तस्मिन्नु दृष्टे निवर्तते ॥ ४४५ ॥ तत्त्वस्य तु ज्ञानं तत्वात् तत्त्वं न ज्ञानमं ज्ञस्या ।
आज्ञं मम त्तिराज्ञानाबाधते दिव्यमं यथा ॥ ४ ॥ ५ ५
नं

तत्र तपो नैव सत्वां न किंचिद्विद्यते इत्यर्थः ॥ ननु मदं मनुजः ब्रह्मात्मा ॥ मम आश्रयं ७
तः मम आश्रयं पराजितमादित्तत्वमेवा यातिक्ष जं नाशं अनुजा इत्यादि तत्वमेव इत्यारां ज्ञात
दपित चैव मम तत्त्वा अपतत्व इति । जीवपरमात्मानोऽहं नैनं तन्नात्ता स्येन पसत्वानुतत्वादुतत्त्वं
यद्ज्ञानं तदहं मम त्वा ज्ञानं बाधते दिव्यमादि वस्तुतात् दर्शनादित्यर्थः ॥ ७ ॥ ४ ॥ ५ ५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

क्षुषा॰ सम्यगिति सम्यग्ज्ञानयोगी सम्यग्विज्ञानवान् सम्यग्विज्ञानेन चक्षुषा सर्वं दृश्य
प्रपञ्चं जातं स्वात्मन्येवारोपितं न परमार्थतः सत्यस्वरूपमिति पश्यति आत्मानं सर्वं प
श्यतीति यावत् कृतकृत्यो भवतीत्यर्थः॥४७॥ ननु आत्मा सर्वं जगच्च विलक्षणं विनोपादा
नानात्वेन दृश्यमानं कथं सर्वं कथमात्मन्येवारोपितं न परमार्थतो न तदुपादानात्मैवेद
मिति इदं सर्वं जगदात्मैव आत्मकार्यत्वात् आत्मनोऽन्यन्नास्ति न कश्चिद्विद्यते यथा घटशरावादि
२२ मृत्कार्यं मृदो नान्यत् तन्नास्तीत्युक्तं स्वात्मन्येव सर्वं दृश्यमानं जातं ईक्षते परमार्थतो वा वानन्त
गुणं विज्ञानेनात्मा ये यं मुक्तिस्तेनैव सत्यमिति ईक्षते॥४८॥ एवं तु तस्यैव जीवन्मुक्तिरित्या
ह जीवन्मुक्तस्तु तदा आत्मविज्ञानी पूर्वोपाधिनू देहमनोबुद्ध्यादीन् गुणान् स्वसत्त्वादी
नुत्यजेत् त्यक्त्वा जीवन्मुक्तिरित्युच्यते एवं तु तावत्स्वभावानुसारेण सच्चिदानन्दरू
पत्वात् भ्रमरकीटवत् तुल्यो भवेत् स एव ब्रह्मैवेति तात्पर्यम्॥४९॥ ततः स्वात्मा नाम सः स्वरूपं परम

सम्यग्विज्ञानवान्योगी स्वात्मन्येवाखिलं जगत् एकं च सर्वमात्मानमीक्षते ज्ञानचक्षुषा॥४७॥
आत्मैवेदं जगत्सर्वमात्मनोऽन्यन्न विद्यते मृदो यद्वद्घटादीनि स्वात्मानं सर्वमीक्षते॥४८॥
जीवन्मुक्तस्तु तद्विद्वान्पूर्वोपाधिगुणांस्त्यजेत् सच्चिदानन्दरूपत्वात्भवेद्भ्रमरकीटवत्॥४९॥

तीत्यर्थः प्रतीतिमोक्षपर्यन्तं भवतीत्यर्थः अविद्यानिवृत्तौ ज्ञानस्वरूपेणैव तीर्त्वा नागादयः पन्नगाः सत्याः मोह
पङ्कः छिन्नः तानुत्सृज्य तत्सत्या ततः रागादिसंघनः आत्मानात्मनोः आत्मन्येव ब्रह्मणि कुर्वन्तु
अतः स्वात्मानं तु निजं स्वस्वरूपमात्मनि तत्त्वं दृश्यते नाममायया सीतामः सत्यं तत्त्वं नावात्मनो
नुनाम स्वानुभवात् आत्मैव ब्रह्म तत् तत्त्वमसि तेन अयमात्मा ब्रह्म विनाशते तद्वदित्यर्थः॥४९॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

जीवन्मुक्तस्यतत्त्वमाक्यवाक्यानितत्त्वात्स्य॰उभयविधयोरत्ववादविताव्यस्थासंक्रि॰तत्त्वस्य
क्रि॰सितवास्तवस्येतुः आत्मस्य स्वनिवृत्तिःस्या॰नुसर्वदाप्रदस्यदीववत्तुः॰तनेवप्रसारातेस्व
स्याद्धिकमवाक्तवस्यसाभितनैर्नित्यायतदूताधर्मः॥ भ॰१वश्कृतप्रसानोतो जीवन्मुक्तःस्यात्
प्रारब्धकत्यपर्यं॰त॰एवं॰वर्तितव्यमितात्मस्यानुपाधिस्यदृता॥देहस्वाज्य पाथोतन्नाद्धितेनस्थि
तोपिक्ष जिःपोभवत्प्रयमैःकुरारस्थूलत्वाद्दृत्तिःकर्मतित्वलिप्तो असक्तो नामितिताव येतुःस
र्वज्ञोविभुरुतवतुप्राकृतवर्तितेन्द्रुःसर्वत्वविजयेनरयहृत्वयापातेजमनास्यक्तोवाप्रवस्तेतुमात

वाक्यानितत्त्वस्यासंक्रि॰सितवात्मस्य स्वनिवृत्तिःप्रदस्यदीववत्तु स्वदं॰तनेवप्रसारा
तो॥भ॰नुपाधिस्थोवितयमैर्नलिप्तोवतोभवन्मुक्तिःसर्वविभुरुतवर्तितेदस्यक्तोवाप्र
वस्तेतु॥भतानुपाधिवित्यादिविष्णोर्निर्विरोधं॰विरोधाजिःकुलोकलं॰वियद्दृष्टोष्ठि
तेकस्तेकासिवायधा॥ज७॥ ५ ॥५ ५

प्रारब्धकयोसतिस्थूलस्तुक्तदेशोपायोवित्तीभविदेहकैवल्यमाख्यनुपाथीतिनुपाधितुतदेस
दृढत्वयेप्रारब्धकर्मसं॰कयाद्वानश्चसतिमुक्तिःयोगी विष्णोःसर्वत्वव्यापकेवत्त्व ज्ञातिनिर्वि
रोध॰यथातथाविरोधः॥ज्ञात्वं॰तेस्वरूपा॰तःजलेजलाभितत्वादिमनस्तुजलारायेजहोपा
धिविनिर्मुक्तं॰जलं॰यथा॥भसाक्षात्रोभगोपाधिविनिर्मुक्तःसारोयथा॥भ साम्नोविस्फुलिंगा
दिर्यथाविरोधःतद्दृष्टापीत्यर्थः॥ज७॥ ५ ५ ५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ब्रह्मणः सर्वातिशायित्वाद्विज्ञानस्य फलमाह नातिः यत्रेति ॥ श्लोकद्वयेन । यज्ज्ञात्वादिति । यज्ज्ञात्वा
ब्रह्मसाक्षात्कारानन्तरमपरोक्षात्ततोऽन्यद्विज्ञातव्यं सर्वज्ञातत्वात् तस्मै वा तच्चतत्त्वात्तु यथा
ब्रह्मज्ञानं देहज्ञानं ज्ञानोऽयं तत्त्वविः । यस्य साक्षाद्ब्रह्मज्ञानं तत्त्वस्य साक्षादपरोक्षस्य ज्ञानास्ति
तस्यैव जन्मनि तिरोधाय यस्य साक्षात्कारात्तु ब्रह्मसाक्षात्कारानन्तरमपरोक्षज्ञानं ना
स्ति । एतस्य ज्ञानस्य परोक्षज्ञाधिमोक्ष एतत्वात्तत्र ऐतिविज्ञानी भवतु ॥ भ ४१
पुनर्जन्मब्रह्मलक्षणमात्मस्वरूपमधिगतेति । यस्य ब्रह्मस्वरूपतया ब्रह्मसाक्षात्कारेण
८२ जन्मान्तरं नास्ति तस्यैव पुनर्जन्मधर्मिविनसमर्पितत्वात् । यस्य तु तथा येनैव सांप्राप
पुनर्नवो जन्मादिकं नास्ति ॥ यज्ज्ञात्वा येनैव सांप्राप ॥ यस्य स्वरूपं ज्ञात्वा जन्मान्त
रं नास्तीति देवब्रह्मात्मवचनात्प्रवृत्तिः । आनन्दस्वरूपं वृत्या वा । छिन्नभिन्नता धिकृ ॥ भ ४१

यज्ज्ञात्वाज्ञापनोऽन्यात्ततो यस्य साक्षात्परं स्वरूपं । यस्य ज्ञानाज्ज्ञापनं ज्ञानं
यन्तद्ब्रह्मात्मवचनात्प्रवृत्तं । भवाय यज्ज्ञानात्परं स्वरूपं । यस्य तत्त्वात्पुनर्न
वः । यज्ज्ञात्वा न पुनर्जन्म तद्ब्रह्मात्मवचनात्प्रवृत्तं ॥ भ ४५ ५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सर्वत्र ब्रह्मैव पूर्णमिति तस्मात् तिर्यगूर्ध्व इति अय० श्लोकः सत्तशार्ध ॥ अ ॥ अ ॥ [illegible]
ज्ञान० दर्शन० ब्रह्म तावत् [illegible] आदेशो नेति नेति [illegible] वर्तते
दा० तत्वाम्नात० निरस्तत्वात् [illegible] आवृत्तिम् [illegible]
न० दर्शन० वेदा० तैत्तत्वात् आवृत्ति [illegible] निरस्त [illegible] ॥ ८५ ॥ अ ८५
अय० श्लोकः सत्तशार्ध ॥ अ ॥ [illegible] ब्रह्म० [illegible] एव [illegible] य० तेष
[illegible] आरब्ध [illegible] ब्रह्म [illegible] निवृत्ति [illegible]
[illegible] ज्ञान० इति ब्रह्म० [illegible] ज्ञान० [illegible] एव ब्रह्म [illegible] ज्ञान० [illegible]
[illegible] ज्ञान० [illegible] यस्मात्तस्मात् [illegible] ज्ञान० [illegible] इत्येतदारभ्य
[illegible] ज्ञान० [illegible] एव [illegible] ज्ञान० [illegible] एतावान० [illegible]
[illegible] इति [illegible] ॥ अ ८५

तिर्यगूर्ध्वमधः पूर्णं सच्चिदानन्दमद्वयं [illegible] नित्यमेक० यद्ब्रह्म तत्त्व
[illegible] आम्नात [illegible] आवृत्ति [illegible] वेदा० तैत्तिरीये [illegible] ज्ञान०
दर्शन० यद्ब्रह्म [illegible] ॥ अ ८७ ॥ ज्ञान० [illegible] यस्मात्तस्मात्
[illegible] ब्रह्म [illegible] ॥ अ ८५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

तदयुक्तं अनात्मा आत्मनादेहादिप्रियं बुद्धिप्रियतरमानंदमयतरत्वात्तारा॰ स्वास्वादात्म
क्लेशितान्यासितं॰ देहादात्मात्माव स्वरूपतयुक्तं तेन आत्मनासं युक्तमेव प
प्रियतरं॰ तावद्भावस्यानः स्वयुक्तः प्रियप्रियतरः तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म आत्मतां॰ तं प्रि
यं॰ जीनं॰ सर्वं॰ व्यापकस्थितं॰ पूतमेव भवरूपविभ्रमकारत्वात् प्रियमेवतातिप
आतः आत्मैव प्रियतम इत्यास्थितं॥ अप्रीतिरपि आत्मा केन प्रकाशतो न सर्वं॰
२४ व्यापकतिष्ठतीति जानीयादिति तात्पर्यार्थः॰ स्वाद्यस्य प्रकाशस्वरूपत्वात् सत्तानुप
लतानीलति ज्ञानात्स्वभुतलाभति सत्त्वात्मतं॰ निर स्वनं ध्यानानिबंधान्वयिसे तनु तत
स्वरूपात्वं॰ ब्रह्मेति विजानीयादिति तात्पर्यार्थः॥ अथ॰ श्लोकः स्वस्वरूपः॥ भावप

तद्युक्तमस्ति॰ वस्तु वाव ध्यानस्य विद्याविष्टः तस्मात्सर्वगतं॰ ब्रह्म जीने सर्व
निवासिता॥ भावात्मा॥ ज्ञानाविष्कृतमाश्रुस्वमदीर्घमात्मभावायं॰ आत्म
वर्णवर्ती स्वतं॰ तद्ब्रह्मेति तावद्ध्यानयेत्॥ भावप ५ ५

पुनः तद्ब्रह्मज्ञानार्थं॰ श्लोकव्याख्यानं विनुवयतीयज्ञासांमित॥ ५ ५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यतश्चास्य जगतः जन्म । च स्थितिनाशश्चैतन्नस्य यतेत्युच्यते तस्यैव कस्यचिद्विजिज्ञासितव्यस्य
ते जिज्ञासितव्यता तेन ब्रह्मत्वं युक्तं तेन जन्म । नाम विज्ञाते तेन तत्किं तोयमग्निः तत्तोवतां तस्य
ज्ञानं तत्सर्वं तस्माज्ज्ञातस्य सर्वज्ञत्वं वेदान्तीति स्मृतेः ॥ येन ब्रह्मणा सर्वज्ञत्वं जन्मादि
जन्म । जगज्ज्ञानात्तद्ब्रह्मेति जानीयात् ॥ ६ ॥ तस्मात्सर्वं ब्रह्माग्निविज्ञस्य यमेवास्य तत्सर्व
के जगज्ज्ञानात्मा अखिलं । तस्य यति ब्रह्मप्रकारादतस्तस्य यस्मात्तदेतत्सृष्टिः ॥ ६ ॥
ब्रह्मवक्तत्त्वे केतावतीयमाणं । सर्वं भवेत्तस्य पञ्च गदितास्तर्वं सत्त्विदं ब्रह्मेति
तस्माद्ब्रह्मैव सर्वात्मनेति तस्य तत्तोऽनाद्यभावनाऽसौ तेन तदेव सत्त्वं अतः यावत्

यज्ञात्मा तस्य तेषां दीक्षितानां यज्ञस्य तस्य तेन सर्वभिदं तावत्तद्ब्रह्मेति
कथायत्वेन ॥ ६ ॥ ब्रह्मज्ञानं तर्हि तत् । स्वाप्याज्ञस्य यं नखिलं । जगत् ब्रह्मप्रकारा
तेवज्ञित्वतस्मात्स्वयं । तत्त्वं ॥ ६ ॥ जगद्भिलक्षणं । ब्रह्म ब्रह्मणो नाम । न सिं । सना
ब्रह्मात्मज्ञातिरेव ज्ञानाय यथा भक्तमनी विज्ञा ॥ ६ ॥ ५ ५ ५

ब्रह्मा अनुवेद्य यथावस्थं । तत्र यथा ज्ञानात्मतिः जगज्ज्ञानात्तद्ब्रह्मापादनादिति जगद्वैलक्ष
ण्येन ब्रह्मा नित्यायतोऽपि तो वाङ्मानित्युत्तानि मायं । तो द तस्मादिद्युक्तता ब्रह्माकार्य
त्वेन जगद्विशाय तिरेतत्तस्मात्सत्त्वमेवेति

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ज्ञानं राकाते ब्रह्मात्मानं न विजानाति इति पूर्वं पश्यति यदि ते तान् दृश्यन्ते यत्किं
विदस्तीति तन्न बैवायमज्ञानी विज्ञातलब्दितार्थः॥६७॥ पुनस्तदेवस्पष्टयति ज्ञानेन
पश्यति दृश्यते इति वक्तुं बोधयन्दृश्यते सोऽतत्वाय पश्यति अज्ञानतायस्ता यति वा वाय
दितिधीयते तत्वज्ञानात् मायातो विचार्यमाणे तु सर्वं सच्चिदानन्दाद्वयं ब्रह्मै
वा ब्रह्मात्मानं नन्नं न किं विद्यतीत्यर्थः॥६६॥ अयं सर्वगतं ब्रह्मात्मदृश्यतैः किं न
दृश्यते इत्याशंक्य ज्ञानचक्षुषा स्वयं पश्यतीति ज्ञानं राकाते सर्वगतत्वात् ज्ञा
७१ नसमाधानात्मा ज्ञानं न रायाः इत्याह सर्वगमिति तत्र दृश्यमानेन सर्वगतं
सच्चिदानन्दमात्मानं ज्ञानचक्षुः वेदान्तश्रवणोद्भव ब्रह्मापरोक्ष ज्ञानवान् स्वचक्षुषा
निरीक्षते अज्ञानचक्षुः देहेन्द्रियादिष्वात्मबुद्धिः विनिश्चित्य आत्मानं सर्वगतमपि
स्वस्वचक्षुषा नेक्षते यथान्धः स्वरूपं सर्वत्र विभासमानं आदित्यः प्रकाशमानमादित्यं

दृश्यते स्तुयते यस्त्वं ब्रह्मात्मानं न तत्त्ववेत्ता तत्त्वज्ञानाद्गतब्रह्मा सच्चिदानं
दमद्वयं॥६७॥ सर्वगं सच्चिदात्मानं ज्ञानचक्षुर्निरीक्षते। अज्ञान
चक्षुर्नेक्षेत भास्वन्तं भानुमन्धवत्॥६८॥

दृष्टं न राकाोति ... ॥६९॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

श्वतस्ततः॥ न चक्षुषा गृह्यते नापि वाचा नान्यैर्देवैस्तपसा कर्मणा वा। ज्ञान
प्रसादेन विशुद्धसत्त्वः ततस्तु तं पश्यति निष्कलं ध्यायमानः॥ ८ इत्यादि
त्वाय्यमानिस्सं यः॥ आत्मनो बोधकत्वेन अदर्शनाच्चक्षुरादिभिः इन्द्रियैर्नि ग्र
ह्यते। तद्वत् तपसा कर्मणा वा न प्राप्यते॥ कथं तस्याथ रूपानि तत्त्वात् तत्स्मा
त् ज्ञानप्रसादेन ज्ञानचक्षुषा विशुद्धसत्त्वः निवृत्ताविद्यः सर्वदा सर्वत्र औ
वपश्यतीति मतः। सर्वत्र सर्वैर्दृश्यं नराकारं तदित्यर्थः॥ ८ ॥ एकोऽकारो इति।
सवाणादिभिर्निर्दिष्टं वक्तुं नेति ज्ञान तत्त्वं संवेद्य स्यापितं दृष्टान्तेन
तस्य बाह्याकारात् किं विदितं सन्तं वित्तमनुभवति। पुनः पुनः स्न
तस्य चार्थस्य बाह्याकाराद्विरक्तिं। पञ्च बन्धनादिकाः पञ्चवाणादिभिर्निर्दिष्टाः जीवः प्र
णाशात्मास्सं कुर्यादिति॥ न पञ्चवनानि क्लापस्य वाणादिभिर्निर्दिष्टाः जीवः प्र
णागात्मात्मा तस्य स्वं कालः स तत्त्वज्ञानेन कूटार्थस्य स्ववाणमननादिति
तद्दीप्तः प्रकाशितः ज्ञानमेवाग्निः तेन पवित्रतापितः शोधित इत्यर्थः। अतएवस्य
सर्वमलान्मुक्तः सर्वसंसारहेतुकृताज्ञानमलान्मुक्तः स्वयमेव स्वरूपभूतकारात्पे
आत्मसंदृष्टानन्दरूपेण प्रकाशते यथाग्निना पवित्रतापितः स्वर्णं शोधितकं
वाणादि संन्निधाय स्वयमेव स्वरूपकं प्रकाशते तद्वदित्यर्थः॥ ९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

एवं शोधितत्वतागतत्वाज्जीवस्येश्वराकारो ब्रह्मास्मीति । ततः किं नाम वृत्तौ व्रतविदि
तः सन्नु । सर्वात्स्यतमोऽनुपश्यज्ञान भवसंस्य तत्त्वतानुवत्सर्वस्व पंचका
रात्तत्त्वत्सच्चिदानंदाकारो इति बोधयति तस्मात् सर्वात्मना पुनात्मा सर्वज्ञा
पी सर्वव्यापकत्वात् सर्वथा नी । सर्वज्ञोऽपि सर्वकारणत्वात् सर्वथा नी
वरिशिष्टं सम्पूर्णं ॥६ ४ पानत्वात्मानं स्वाधिष्ठानं व्यतिरेकेण कश्चिदिति व नित्य
७८ नाद्यं प्रयोगादिति पर्यायतो योगः गायत्र्यादि जपः सति किं इतरा
र० कारस्वात्मतीर्थस्नातस्नानं किं विकर्तका मत्वानंदपदं मंदराइति

श्रवणादिभिरुद्दीप्तज्ञानाग्निपरितापितः । जीवः सर्वमलान्मुक्तः स्वर्णि
स्वयं वद्द्योतते ॥६ ॥ हृदाकाशोदितो ह्यात्मा बोधभानुस्तमोऽपहृत् सर्व
व्यापी सर्वधारी भाति सर्वं प्रकाशते ॥६ ६५ ५ ५

यो विज्ञानमयः पञ्चमः स च संपूर्णः स्वात्मतीर्थं ज्ञात्वा ते सर्वतः सर्वं विततं
सर्वज्ञः सर्वगतः पञ्चमात्मा स्वरूपत्वात् ज्ञानमतेऽज्ञानतमो हत्वा का घं तु तं०

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

स्वात्मतीर्थं दिग्देशकालाद्यनपेक्ष्य सर्वगतं शीतादिहृत् नित्यसुखं नि-
रञ्जनं शीतादिहृदिति प्रसिद्धं गाङ्गादितीर्थं शीतादिदोषं क-
रोति दिग्देशकालाद्यपेक्षते इदं तु न तथा स्वात्मतीर्थं तु
दिग्देशकालाद्यनपेक्षं सर्वगतं स्वात्मतीर्थं शीतादिहृत् सुखदं इदं तु नित्यसु-
खं स्वात्मतीर्थं कालेऽपि सुखं न ददाति इदं तु नित्यसुखं स्वात्मतीर्थं तु
नित्यं स्वात्मतीर्थं इदं तु निरञ्जनं निर्गतमञ्जनं इति स्वात्मतीर्थं स्ना-
यिनः स्वात्मतीर्थं आदिक्रियावत्तां विहाय तत् स्नायिनः स्वात्मतीर्थं

दिग्देशकालाद्यनपेक्ष्य सर्वगं शीतादिहृन्नित्यसुखं निरञ्जनम्।
यः स्वात्मतीर्थं भजते विनिष्क्रियः स सर्ववित् सर्वगतोऽमृतो भवेत्॥ ६८

स्नायी तु किं विनष्टः प्रदेशाः सोऽमृतो भवति तस्नायी तु तद्विपरीत इति
स्वात्मतीर्थस्नानवैलक्षण्यं ... ६८ ५ ५

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

आत्मबोधनिबं० धस्तुब्रह्माज्ञाटीका स्यायनः॥ नित्यं० तत्वं० वदे शास्त्रमस्य
क्रुत्तिविधुवं०॥ ५३ इति श्रीमत्परमहं० सपरिव्राजकाचार्यगोवि
८२ न्दभगवत्पादपूज्यश्रीशं० करभगवत्पादाचार्यविरचित० आत्मबो
धप्रकरणं० समाप्तं॥ ५॥ श्रीशं० कराचार्यगुरवे नमः॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Srin

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF.

आत्मबोधव्याख्यानं समाप्तं

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

THE [illegible]

MAGA[illegible]

otten side o

s much part of
gressmen,
d hangers-on
t to comprehend
hey have an
us quo. If they
n Capitol Hill will
e curious notion
matic exposure of
art looking for

rr they do so on
en they are
e in the opposite
ng sure that 95
so gingerly doing
t the 1972
this home: In the
cratic
ey needed a
ercome George
t from the
gas, a fact which

n office; he

o say, "I am

gh it is not

aries have

nbers also,

od for.

only a telephone
y never got out.
won the
nking journalists
g mate, Senator
but nobody
slur on the name
close to being
d, Eagleton's fall
nistakes that
nthrashed in

...'s supplanting *The New York Times* as

of th...

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF
CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri